

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Emin Buğra, *Şarkî Türkistan Târîhi* (nşr. Fatma Buğra), Ankara 1987, müellifin mukaddimesi, s. XXIV-XXIX; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. XII-XIX; a.e. (nşr. M. Yakup Buğra), Ankara 1998, s. II-XXXVIII; a.e.: *The Autograph Manuscript of Muḥammad Amin Buğra's Sharqî Turkistân Târîkhi* (nşr. Yuriko Shimizu), Tokyo 2016, I, s. XIX-XXVII, ayrıca bk. tür.yer.: II (2014), s. 38 (vr. 741), 138-139 (vr. 640-641), 142 (vr. 637), 144 (vr. 635), ayrıca bk. tür.yer.: a.mlf., *Doğu Türkistan: Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*, İstanbul 1952, s. 61; a.mlf., *Mücadele Hatıratı* (nşr. Fatma Buğra), Ankara 1966, tür.yer.: İsa Yusuf Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin: İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıratları* (der. M. Ali Taşçı), İstanbul 1985, s. 378, 423 vd.; Andrew D. W. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri* (trc. Enver Can), İstanbul 1991, s. 92-100 vd.; Erkin Emet, "Mehmet Emin Buğra ve Türklük", *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kuruluş ve Gelişmesine Hizmeti Geçen Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri* (haz. Abdulkadir Yuvalı v.dğr.), Kayseri 1996, s. 187-192; M. Kâsım Emîn, *Türkistanü's-Şarqıyye fi 'ahdi Mülûkî'l-İvâ'if ve fi'l-vaḳtî'l-hâzır*, İstanbul 2000, s. 266 vd.; Muhtar Mamût – Uygun Abdülveli, *Hoten'ning Kiskiçe Târîhi*, Urumçi 2005, s. 570-573; Abdullah Bakır, *Doğu Türkistan Millî İstiklal Hareketi ve Mehmet Emin Buğra*, İstanbul 2005; a.mlf., "Muhammed Emin Buğra ve Mücadele Hayatı", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, XXIII/67-68 (2006), s. 16-20; Muhammed Ali Alioğlu, "Üç Efendiler Hareketinin Doğu Türkistan Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi", a.e., XXIII/67-68 (2006), s. 2-10; a.mlf., "Üç Efendilerin 1944 Çin Anayasası Tadil Komisyonu'na Sundukları Değişiklik Önergesi Belgesi Hakkında Bir Değerlendirme", *Turân*, sy. 39 (2019), s. 37-46.

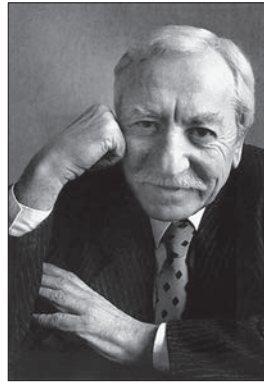
NUR AHMET KURBAN

BUĞRA, Tarık

(1918-1994)

1950 sonrası
Türk edebiyatının önde gelen
roman, hikâye ve tiyatro yazarı.

2 Eylül 1918'de Akşehir'de doğdu. Babası Erzurum asıllı hukukçu Mehmet Nâzım Bey, annesi Akşehirlî Tâhiroğulları'ndan Nâzike Hanım'dır. İlk öğrenimini Akşehir'de tamamladıktan sonra iki yıl İstanbul Erkek Lisesi'ne devam etti (1933-1935). Okulun yatılı kısmı kapatılınca öğrenimini Konya Lisesi'nde sürdürdü ve buradan mezun oldu (1936). Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Fizik-Kimya-Biyoloji (FKB) sınıfında yüksek öğrenime başladı. Lise yıllarında ortaya çıkan yazar olma arayışları öğrenciliğin gerektirdiği sorumluluk duygusundan kopmasına, bedbeder bir hayat sürmesine yol açtı. Fizik-Kimya-Biyoloji sınıfında okuduğu iki yılın ardından İstanbul Hukuk Fakültesi'nde dört yıl kayıtlı öğrenciliği

Tarık Buğra

sonunda mezun olmadan ayrıldı. Askerlik döneminin (1942-1945) ardından İstanbul'a döndü. İki yıl sonra Şişli Terakkî Lisesi'ne muallim muavini olarak girdi. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne kaydolmasına rağmen buradan da diploma alamadı. "Oğlumuz" adlı hikâyesinin Yunus Nadi Hikâye Yarışması'nda ödüle layık görülmesi (1948) *Çınaraltı* dergisi ve *Milliyet* gazetesinden teklif almasını sağladı. Babası ile Akşehir'de *Nasreddin Hoca* (1948-1952), Talat Tekin'le İstanbul'da *Zeytindalı* (1950), kısa bir süre de *İstanbul Haftası* (1951) dergilerini çıkardı. Aynı yıl Şehir Tiyatrosu Edebî Kurulu'nda görev aldı. Bu kurulla ilişkisi aralıklarla uzun yıllar sürdü. *Milliyet* gazetesinde yazdığı sanat-edebiyat yazılarıyla gazeteciliğe başladı (1951). Ankara'da *Yenigün*, İstanbul'da *Vatan* gazetelerinin neşriyat müdürlüğünü yaptı (1957), *Milliyet*'in spor sayfasını hazırladı (1958), Peyami Safa'nın neşriyat müdürü olduğu *Tercüman* gazetesine makaleler yazdı (1959). Ardından *Yeni İstanbul* gazetesinde neşriyat müdürlüğüne getirildi (1960). Bu kurumun çıkardığı *Türkiye Spor* gazetesinin yazı işleri müdürü olarak kısa bir süre Norveç, Almanya ve Rusya'da bulundu (1961). Mümtaz Turhan ile birlikte çıkardığı *Yol* dergisine "Haftadan Haftaya Yol Notları" başlığı altında yazılar yazdı (1962). Haziran 1969'da *Tercüman* gazetesinde başlayan "Merhaba" ve "Pazar Sohbetleri" başlıkları altındaki yazılarını Aralık 1983'e kadar sürdürdü. *İbiş'in Rüyası* ile TRT başarı ödülünü (1970), *Yağmur Beklerken* ile Türkiye İş Bankası büyük ödülünü (1981), *Akümülatörlü Radyo* ile Türkiye Yazarlar Birliği tiyatro ödülünü (1981), *Osmancık* ile Türkiye Millî Kültür Vakfı armağanını (1985) kazandı. 1991'de devlet sanatçısı unvanını aldı ve 1993'te Türkiye Yazarlar Birliği tarafından yılın sanatçısı seçildi. 1987-1993

yılları arasında bir taraftan *Türkiye* gazetesinde "Pazar Sohbeti" başlığı altında yazılar yazdı; diğer taraftan *İbiş'in Rüyası*, *Yalnızlar*, *Osmancık* (*Kuruluş* adıyla), *Dönemeçte*, *Yağmur Beklerken* adlı romanlarının senaryolarını, Diyanet İşleri Başkanlığı, TRT ve Türkiye Millî Kültür Vakfı'nın sipariş ettiği *Sahibini Arayan Madalya*, *Atatürk: Zafer Gaye Değildir*, *Korkma Sönmez*, *Bir Ben Vardır Benden İçeri* adlı senaryoları hazırladı. Kısa bir hastalığın ardından 26 Şubat 1994'te vefat etti ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi.

Tarık Buğra'nın edebiyata ilgi duymasında kültürlü bir insan olan babasının *Safahat*, *Rübâb-ı Şikeste*, *Şerâre*, *Piyâle*, *Cevdet Paşa Târîhi*, *Servet-i Fünûn*, *Terakkî* gibi Türk kültür ve edebiyatının örneklerinden meydana gelen kitaplığında kitap ve dergilerden okuduğu şiir, hikâye ve yazıların; tarikat ehli olan annesinin zaman zaman söylediği ilâhilerin; Kurtuluş Savaşı yıllarının hafızasında bıraktığı izlerden ibaret bir dekor içerisinde ve birbirlerinin kontrolü altında iç içe yaşayan insanlarıyla Akşehir'in rolü vardır. Henüz ortaokulda iken yazdığı bir şiirin öğretmeni Rıfki Melûl Meriç'in dikkatini çekmesi ve onu şiir yazmaya teşvik etmesi, İstanbul Erkek Lisesi'nde Hakkı Süha Gezgin'in düzenlediği bir yazı yarışmasını kazanması, Pertev Naili Boratav'ın dil bilincinin uyanmasındaki etkisiyle insanı ilişkileri ve kaderi içerisinde yorumlama ve anlatma arzusu duymasına, yazar olmaya karar vermesine etkili olur.

Bu arayışlar içerisinde, daha sonra Rıfki Melûl Meriç'in götürdüğü ve hikâyelerinde sık sık bahsettiği İstanbul Beyazıt'taki Küllük Kahvesi'nde Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ali Nihat Tarlan, M. Fuad Köprülü, Mükrimin Halil Yınanç, Emin Âli Çavlı, Yavuz Abadan ve Nurullah Ataç gibi Türk aydın kesiminin havasını yansıtan şahsiyetlerle birlikte birçok tip ve karakteri tanır, onların sohbetlerinde bulunur. Askerlik yaptığı sırada Ankara Radyosu tarafından seslendirilmesi uygun görülen *Arayan Bulur* adlı radyofonik bir oyunla *Akümülatörlü Radyo*'nun ilk şeklini ve *Yalnızların Romanı*'nı yazar. Edebiyat dünyasında ilk defa Yunus Nadi Hikâye Yarışması'nda bir altın dolmakalemle ödüllendirilen "Oğlumuz" adlı hikâyesiyle tanınmaya başlar. Genelde, "Sanat sanat içindir" ilkesine bağlı kalan yazara göre bu ilke yozlaştırılmış ve âdeta sanatın toplumla ilgisinin olmadığı

şeklinde bir tablo ortaya çıkmıştır. Halbuki sanatı toplumdan soyutlamak mümkün değildir; sanatın görevi göstermek, düşündürmek, böylece okuyucunun yeni bir dünya kurmasına yardımcı olmaktır. Çünkü sanat insan ve kâinatı bir mizaca göre yeniden yorumlamaktır.

Yazar 1948-1952 yılları arasında altmış dört, 1953-1963 yılları arasında on sekiz olmak üzere toplam seksen iki hikâyeye kaleme almış ve bu hikâyelerinde hayatın normal akışını değiştiren olaylarla karşılaşan bireylerin çaresizliklerini, bunalımlarını, sevinçlerini, kederlerini ve bu durumların karşısında yaşama arzularıyla iradelerini ortaya koymalarını anlatmıştır. “Oğlumuz” adlı hikâyede gençlik dönemi, “Buhran”da evli kahramanın başkasına duyduğu duygusal ilgi gibi sıradan olaylar kahramanların iç dünyalarına yönelmelerini sağlamakla görevlidir. Aslında bu olaylar ferdî, içtimai ve ailevî görünüm arzeder. Genellikle fert hayatın normal akışı içerisinde iç dünyasındaki zenginliğin farkında değildir. İnsanın her anını daha önceki milyonlarca kırıntının ürünü olarak gören yazar, yaşanan olayın geçmişte yaşananlarla ilgisini göstermek bakımından sık sık geriye dönüşlere başvurur. Tarık Buğra yazı hayatı boyunca yirmiden fazla roman kaleme almakla beraber bunların ancak yarısı kitap olarak yayımlanmış, diğerleri çeşitli gazetelerde tefrika halinde kalmıştır. En tanınmış eserleri arasında yer alan *Küçük Ağa*, *Yağmur Beklerken*, *Dönemeçte* adlı romanlarında olaylar Akşehir ve Hisarlı gibi Orta Anadolu kasabalarında geçer, fakat bu küçük mekânlar büyük mekânların bütün özelliklerini taşır.

Tarık Buğra, hikâyelerinde yoğun biçimde ferdin yeniden doğuşu anlamına gelen dönüm noktaları üzerinde durduğu gibi *Osmancık*, *Küçük Ağa*, *Firavun İmanı*, *Yağmur Beklerken*, *Dönemeçte* ve *Gençliğim Eyvah* adlı romanlarında Türk tarih ve sosyal hayatının dönüm noktası kabul ettiği dönemleri ele alır. Kahramanların kişileşme mücadelelerine bağlı olarak birey ile toplum arasındaki münasebeti ve dönemin ekonomik, sosyal ve kültürel problemlerini anlatır. *Osmancık*'ta toplum ile fert arasındaki ilgi Osman Bey'in Osmancık, Osman Bey, Osman Gazi Han dönemlerine bağlı olarak toplumun da aşiret, devlet ve imparatorluk düşüncesine ulaşma dönemleri arasındaki paralel görünümle sağlanır. Romanda dönemin yaşama tarzına ait ekonomik ve geleneksel

unsurların yanı sıra imparatorluğu oluşturacak devlet anlayışına da yer verilir.

Küçük Ağa ile *Firavun İmanı* yazarın üzerinde en çok durulan eserleridir. *Küçük Ağa*'nın konusu toplumsal bir dönüm noktasının ifadesi olarak görülen İstiklâl Savaşı'dır. Eserin aynı konuyu işleyen birçok romandan farkı olaylara dönemin penceresinden bakılması ve insanların, yıllar süren mağlûbiyetler neticesinde millî iradeye cevap verme fonksiyonu zayıflamış olan altı yüzyıllık bir otorite ile kurtuluş iddiası taşıyan ve kimler tarafından açıldığı bilinmeyen yeni bir bayrak arasında karar verme mecburiyetinde kalmasından kaynaklanan bir iç çatışmanın yansıtılmasıdır. Yazar burada Küçük Ağa ile Çolak Salih'in şahsiyetlerinde milletçe gerçekleştirilen yeniden doğuşu ortaya koyar. Olayların fikrî sahada bir nevi devamı gibi görülen, Sakarya Savaşı'nın öncesi ve sonrasının ele alındığı *Firavun İmanı*'nda ise savaş sonrası bocalamanın sebepleri ortaya konulmaya çalışır.

Yağmur Beklerken'de, Türk demokrasi hayatı içerisinde önemli bir yeri olan ve ikinci bir dönemeç olarak görülen Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ve kendini feshedişle o sırada yaşanan büyük bir kuraklık olayı arasında paralellik kurulur. *Dönemeçte*'de Türkiye'nin çok partili sisteme geçiş döneminin çalkantıları üzerinde durulur. Yazar diğer romanlarında olduğu gibi burada da olayları Orta Anadolu'nun küçük bir kasabasına açtığı pencereden seyrederek; küçük kasaba insanlarının kültürlerini, törelerini, ekonomik durumlarını, yöneten ve yönetilen ilişkilerinden doğan tedirginliklerini anlatır. *Gençliğim Eyvah*'ta 1970'li yılların Türkiye'sini kasıp kavuran anarşinin yol açtığı yıkımlar sosyal bir dönemeç olarak gösterilir. Yazara göre 1970'li yıllarda yaşanan olaylar Türkiye'nin bir başka dönüm noktasıdır. Tarık Buğra'nın diktatörlüklere karşı tavrını ortaya koyan romanlarından biri *Siyah Kehribar*'dır. *Dünyanın En Pis Sokağı*'nda ise kan davasından vazgeçme meselesi üzerinde durulur. *Akümülatörlü Radyo* adlı tiyatro eserinden roman haline getirilen *Yalnızlar*, irade gücünü temsil eden Doktor Rıza ile hayatın gerçeklerinden kaçan Murat arasındaki çatışma üzerine kurulmuştur. Şahsiyeti engellemesi, insanı ve insanlığı köle haline getirmesinden dolayı bazı eserlerinde ve yazılarında diktatörlüğe karşı çıkan yazar, ilk adı *Peşte 56* olan *Ayakta Durmak İstiyorum* adlı oyunun konusunu Macarlar'ın 1956 yılında

komünizme karşı çıkışından alır. *İbiş'in Rüyası* yazar tarafından oyunlaştırılmış ve Ekim 1972'de Devlet Tiyatroları'nda sahnelenmiştir. Eserin birinci derecedeki kahramanı Nahit, Türk tiyatrosunun ünlü aktörü Komik-i Şehir Naşit'i çağırıştır. Aptal ve şapşal görünüşlü, gerçekte zeki, fedakâr ve gönlü zengin bir halk tipi olan İbiş rolüyle sahneye çıkan Nahit komediyi paskallığa dökmekten ortaya koyan bir sanatçıdır. Eser Nahit ile Hatice arasındaki duygusal ilişkiye bağlı olarak Hatice'nin iç dünyasındaki sanat gücünün birtakım iç çatışmaları sonunda ortaya çıkarılışını ve aktörlük dünyasına ait bazı durumları yansıtır. Makale ve fıkralarından seçtiği yazılarını topladığı *Düşman Kazanmak Sanatı*'nda yazar sanat, edebiyat ve dil hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktadır. Bunlar arasında yazarın yetiştiği muhit, ilk hikâyeleri, *Küçük Ağa*'nın hikâyesi ve Küllük hakkında anlattıkları dikkat çekicidir. *Türkiye* gazetesinde “Pazar Sohbetleri” başlığı altında yazdıklarından oluşan *Bu Çağın Adı*'nda sanat, edebiyat ve dil meselelerinin yanı sıra Güneydoğu, 12 Mart gibi siyasal-sosyal konularla ilgili yazılarına da yer verir. Tarık Buğra zaman zaman *İstanbul*, *Hareket* ve *Hisar* dergilerinde sanat ve edebiyatla ilgili yazılar da yazmıştır.

Eserleri. Roman: *Yalnızların Romanı* (Çınaraltı, 5 Mayıs – 9 Haziran 1948), *Aşk Esirleri* (Milliyet, 30 Eylül – 9 Aralık 1950), *Tetik Çekildikten Sonra* (Akın, 29 Ağustos – 8 Ekim 1951), *Ofsayd* (Akın, 10 Ekim – 13 Kasım 1951), *Sonradan Yaşamak* (Vatan, 16 Şubat – 23 Mayıs 1953), *İnce Hesaplar* (Milliyet, 19 Mart – 3 Mayıs 1953), *Abaza Paşa'nın Rüyası* (Bursa Hâkimiyet, 27 Eylül 1955 – 7 Şubat 1956), *Şehir Uyrurken* (Bursa Hâkimiyet, 4 Haziran – 22 Eylül 1956), *Yanıyor mu Yeşil Köşkün Lambası* (Yeni Gün, 11 Nisan – 31 Mayıs 1957), *Ölü Nokta* (Yeni İstanbul, 23 Nisan – 10 Haziran 1958), *Çolak Salih* (Tercüman, 15 Mayıs – 5 Temmuz 1984), *Siyah Kehribar* (1955), *Küçük Ağa* (1963), *Küçük Ağa Ankara'da* (1966), *İbiş'in Rüyası* (1970), *Firavun İmanı* (1978), *Bir Köşkünüz Var mı?* (1978), *Gençliğim Eyvah* (1979), *Dönemeçte* (1980), *Osmancık* (1983), *Dünyanın En Pis Sokağı* (1989). **Hikâye:** *Oğlumuz* (1949), *Yarın Diye Bir Şey Yoktur* (1952), *İki Uyku Arasında* (1954), *Hikâyeler* (1964). **Tiyatro:** *Ayakta Durmak İstiyorum* (1966), *Üç Oyun* (Akümülatörlü Radyo, *Dört Yumruk*, *Ayakta Durmak İstiyorum*, *Yüzlerce Çiçek Birden Açtı*, 1979),

İbiş'in Rüyası (1982), *Güneş ve Arslan, Sıfırdan Doruğa* (1988). **Röportaj:** *Gagaringrad Moskova Notları* (1962). **Fıkra ve Makale:** *Gençlik Türküsü* (1964), *Düşman Kazanmak Sanatı* (1979), *Bu Çağın Adı* (1979), *Politika Dışı* (1992).

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Tuncer, *Tarık Buğra*, Ankara 1988; Feridun Alper, *Tarık Buğra: Hayatı, Sanatı, Eserleri* (doktora tezi, 1993), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, I-III; a.mlf., "Tarık Buğra ile Sanat ve Edebiyat Üzerine", *Mina*, sy. 27, Erzurum 1992, s. 6-11; sy. 28 (1992), s. 21-26; sy. 29 (1992), s. 16-21; a.mlf., "Tarık Buğra'nın Tiyatro Eserlerine Genel Bir Bakış", *Akademik Araştırmalar*, I/4, Erzurum 1997, s. 1-12; Beşir Ayvazoğlu, *Tarık Buğra: Güneş Rengi Bir Yığın Yaprak*, İstanbul 1995; Ramazan Gülemdam, *Using Narratology to Study Kemal Tahir and Tarık Buğra's Narrative Strategies Devlet Ana and Osmancık* (doktora tezi, 2000), University of Manchester; Mehmet Tekin, *Tarık Buğra: Söyleşiler*, Konya 2004; Ebru Burcu Yılmaz, *Tarık Buğra: İnsan ve Eser* (doktora tezi, 2005), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; *Tarık Buğra* (ed. Mehmet Tekin-Ebru Burcu Yılmaz), Ankara 2008; Nuran Özlük, *Gök Ekini Biçer Gibi: Tarık Buğra'nın Anadolu'su*, İstanbul 2010; Gürsel Aytaç, "Tarık Buğra'nın Romanı: Yağmur Beklerken", *Yazko Edebiyat*, V/27, İstanbul 1983, s. 113-119; Muhsin Karabay, "Tarık Buğra ve Güneş Rengi Yapraklar", *Türk Edebiyatı*, sy. 233, İstanbul 1993, s. 20-30; Turan Karataş, "Tarık Buğra'nın Öyküleri ve Öykücülüğü", *Bilig*, sy. 48, Ankara 2009, s. 119-136; B. Altunış Gürsoy, "Buğra, Tarık", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 2002, II, 340-342.

FERİDUN ALPER

BUHÂRÎ, Cüneyd b. Muhammed

(جنید بن محمد البخاری)

Cüneyd b. Muhammed b. Ahmed
b. Osmân b. Ebî Bekr el-Buhârî
(1906-1993)

Nijeryalı âlim, şair
ve devlet adamı.

Nijerya'da ilim ve siyasetle ilgilenen, 1817 yılından itibaren Sokoto vezirliği görevini üstlenen bir aile içinde doğdu. Babası Muhammed b. Ahmed 1903'teki İngiliz işgali sırasında vezirdi. 1915'te babası vefat ettikten sonra bakımını amcası Vezir Muhammed Sambo b. Ahmed, onun da vefatı üzerine kardeşi Vezir Abdülkadir üstlendi. Küçük yaşından itibaren İslâmî ilimleri öğrenmek amacıyla âlimlerin meclislerinde bulundu. İlk hocası Muhammed Bello Mescidi'nin imamı Ebû Bekir Bûbe'dir. Kendisinden Osman b. Fûdî'nin eserlerini okudu. Ardından Yahyâ b. Halîl'den edebiyat ve şiir, Yahyâ b. Abdülkâdir'den

hadis dersleri aldı. 1934'te orta öğretimde öğretmenliğe başladı, sonraları Nijerya devlet başkanlığı yapacak olan Elhaci Şeyh Şagari (Alhaji Shehu Shagari) onun öğrencisi oldu. 1940'ta Külliyyetü'l-muallimât'a hoca tayin edildi. Ardından sultanın dinî konularda danışmanlığını yaptı. 1948'de kardeşi Abbas'ın yerine Sokoto vezirliğine getirildi. Nijerya müslümanlarının problemlerini çözmek için oluşturulan bazı kurumlarda aktif rol oynadı. Nijerya'nın kuzey eyaletlerinin başşehri olan Kaduna'daki Meclisü'l-ümerâ ve'r-rüesâ'da 1952-1966 yıllarında üye olarak faaliyet gösterdi. Kuzey Naibler Meclisi'nde Sokoto temsilciliği yaptı. Bu dönemlerde de danışmanlık görevi sürmekteydi. Afrika'ya ve Arap ülkelerine gönderilen heyetlere başkanlık etti. Nijerya'daki müslümanları bir araya getiren el-Meclisü'l-a'lâ li's-suûni'l-İslâmiyye'nin kuruluşuna katıldı, ayrıca Kuzey Nijerya'nın ilk başbakanı olan Ahmedü Bello'nun kurduğu Cemâatü nasri'l-İslâm'ın ilk başkanı oldu. 1961'de Nijerya'nın en büyük üniversitesi olan Ahmedu Bello Üniversitesi kendisine edebiyat alanında fahri doktora verdi. 1976-1977'de Sokoto eyaletindeki Yazma Eserler ve Belgeler Merkezi'nin müdürlüğüne getirildi. Eserlerini Arap, Hevsâ ve Fülânî (Fulbe) dillerinde yazıyordu. Buhârî, seyahat ettiği yerleri ustaca tasvir etme yeteneğine sahip bir şair, ayrıca dil, edebiyat ve tarih konularında bilgisine başvuru bir âlimdi. Eserlerinde edebî mirası ihya etmeye, ülkesinde ilim ve kültür hayatını canlandırmaya çalıştı. Zühd ve takvâ sahibi bir âlim olan Buhârî vefat ettiğinde geriye bir gün önce yanına gelen bir misafirin hediye ettiği az miktarda paradan başka bir şey bırakmamıştı.

Eserleri. Elliden fazla eser kaleme aldığı belirtilen Buhârî'nin *Revâ'ihu'l-ehzâr min ravzâti'l-cinân* adını taşıyan, klasik Arap şiiri tarzında kırk kasideden oluşan küçük hacimli bir divanı vardır. Şiirlerinde Câhiliye ve Abbâsiler dönemi şairlerinin etkisi görülür (Ahmad Khâni – Kabir Ahmed Gandhi, s. 235). Genelde methiye, mersiye ve tasvirlerden meydana gelen kasidelerin bir kısmını sömürgecileri hicvetmek için yazmıştır. Bazı kasidelerine İngiliz işgali öncesindeki Sokoto hilâfetine ağıt yakarak başlar, o dönemin sultanlarının yanı sıra bazı mutasavvıf ve âlimleri de metheder. Bunlar arasında Şeyh Osman b. Fûdî, onun kardeşi Abdullah, Muhammed Bello ve ilk hocası Ebû Bekir Bûbe özel bir yer tutar. Hz. Peygamber, sahâbe, büyük mutasavvıflar,

Sokoto hilâfetine eski sultanları ile tevesülde bulunarak Allah'a yakarış içeren şiirlerinin yanında 1946'da gerçekleştirdiği hac ziyaretine dair kasideleri de vardır (*Qasida Poetry*, II, 425). Ömer Mûsâ Gaden, *Edebü'r-rihle fi Dîvâni revâ'ihu'l-ehzâr min ravzâti'l-cinân* adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır (2012, Malezya Uluslararası İslâm Üniversitesi İlahiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi). Buhârî'nin diğer eserlerinden bazıları şunlardır: *Tenşîhü'z-zâ'irîn li-mezâri emiri'l-mü'minin Muhammed Bello* (Zaria 1960); *Buğyetü'r-râğîbîn bi-ziyâdeti İsfâti'z-zâ'irîn* (Zaria 1961); *İsfâfû'z-zâ'irîn bi-zikri türebi'l-evliyâ'i's-şâlihîn* (Zaria 1961, Hevsâ diline tercümesiyle birlikte); *İthâfû'l-ihvân bi-zikri'l-emâkini'lletî ekâme fihâ eş-Şeyh 'Osmân* (İng. trc. "A Contribution to the biography of the Shaykh Usman, mentioning the various places where he stayed", trc. Abdullahi Smith – Osman İsmail, *Studies in the History of Sokoto Caliphate*, ed. Y. B. Usman, Zaria 1979, s. 463-472); *Kalâ'idü'l-ikyân fi zikri umûri's-Şeyh 'Osmân* (Sokoto, ts.); *Zabî'ü'l-mültekatât mine'l-ağbâri'l-müteferrika fi'l-mü'ellefât* (Sokoto, ts.); *İfâdetü't-tâlibîn fi zikri ba'zı kaşâ'idi emiri'l-mü'minin Muhammed Bello* (Sokoto, ts.); *Müthîfû'l-ihvân bimâ etâ fi'l-Keşf ve'l-beyân* (Kano, ts.); *Ta'limü'l-ihvân bi-zikri men te'alletü minhü luğate'l-Fûlân* (Zaria, ts.); *Tefrîcû'n-nefs bi-zikri ziyâreti'l-İrâk ve'l-Şuds* (Sokoto, ts.); *'Arfû'r-reyhân fi't-teberrük bi-zikri's-Şeyh 'Osmân* (Zaria, ts.); *Merte'u'l-ehzân 'alâ luğati'l-Fûlân* (Zaria, ts.); *Neylü'l-ereb fi istiğşâ'in-ne-sebi'l-Fûlânî* (Sokoto, ts.) (eserlerinin bir listesi ve yazma nüshaları için bk. Hunwick, II, 197-211).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmad Khâni – Kabir Ahmed Gandhi, *State and Society in the Sokoto Caliphate*, Sokoto 1990, s. 235; Ali b. Eyyûb Nâcî, *Leme'hât 'ani'l-İslâm fi Neyciryâ beyne'l-ems ve'l-yevm*, Küveyt 1990, s. 144; John O. Hunwick, *Arabic Literature of Africa: The Writings of Central Sudanic Africa*, Leiden 1995, II, 196-211; *Qasida Poetry in Islamic Asia and Africa* (ed. S. Sperl – Ch. Shackleton), Leiden 1996, I, 93; II, 425-426; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tekmilâtü Mu'cemi'l-mü'ellifîn*, Beyrut 1418/1997, s. 128-130; a.mlf., *Tetimmetü'l-A'lâm*, Beyrut 2002, I, 116-117; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İtmâmü'l-A'lâm*, Beyrut 1999, s. 67; Yûsuf Mar'aşî, *'İkdü'l-vevher fi 'ulemâ'ir-rub'i'l-vevel mine'l-karni'l-hâmis 'aşer*, Beyrut 1427/2006, II, 1771-1773; Muhammed S. Umar, *Islam and Colonialism: Intellectual Responses of Muslims of Northern Nigeria to British Colonial Rule*, Leiden 2006, s. 178-183.

HALİM ÖZNUHAN